ISSN : 1012 - 0165

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

PROF.DR. H.HİLMİ KARABORAN ANISINA

Cilt : 8 Sayı : 1

Elazığ - 1996

ISSN: 1012-0165

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

PROF.DR. H.HİLMİ KARABORAN ANISINA

Cilt: 8 Sayı: 1

Elazığ - 1996

EDİTÖR : Enstitü Müdürü

Prof.Dr. Sabahattin KÜÇÜK

YARDIMCILAR : Yrd.Doç.Dr. Zülfü GÜLER

Yrd.Doç.Dr. Rıfat ÖZDEMİR

BU SAYIYI YAYINA HAZIRLAYANLAR

Prof.Dr. Saadettin TONBUL

Yrd.Doç.Dr. Ali YİĞİT

Arş.Gör. İlhan Oğuz AKDEMİR

Arş.Gör. Sabri KARADOĞAN

Haberleşme

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
23119 - ELAZIĞ

Tlf : 0-424-212 27 09

Fax : 0-424-212 27 17

Baskı: Fırat Üniversitesi Basımevi

Elazığ - 1997

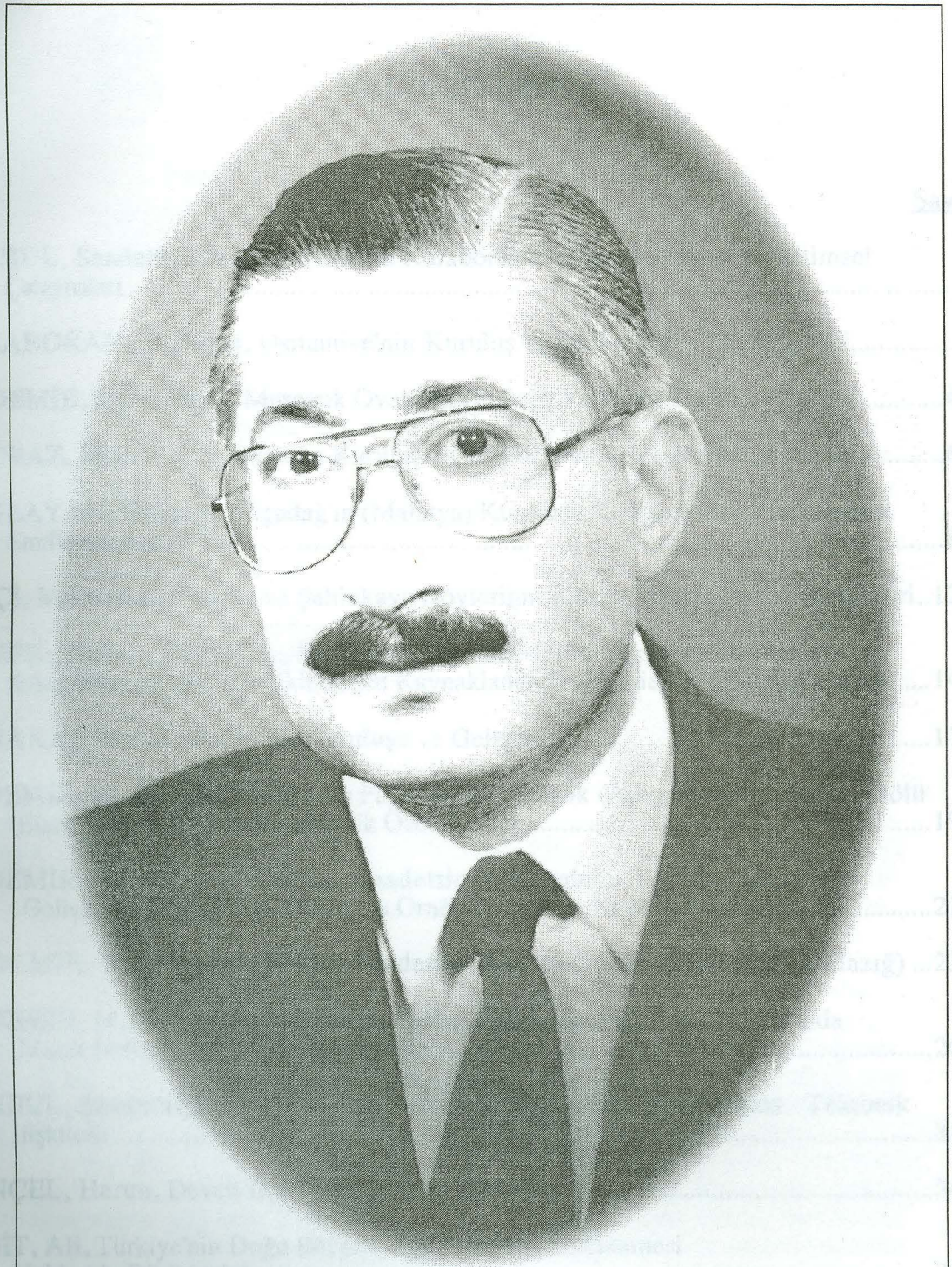

Prof. Dr. H. Hilmi KARABORAN
(1940 - 1994)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TONBUL, Saadettin, Prof.Dr. H.Hilmi Karaboran'ın Hayat Hikayesi ve Bilimsel Çalışmaları 1

KARABORAN, H.Hilmi, Osmaniye'nin Kuruluş ve Gelişmesi. 5

AKDEMİR, İlhan Oğuz, Muratçık Ovasının (Elazığ) Yerleşim Tarihi 47

BOYRAZ, M.Zeki, Hekimhan'ın Kuruluşu, Gelişmesi ve Şehirsel Fonksiyonları 63

ÇAĞLAYAN, Handan, Akçadağ'ın (Malatya) Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonel Sınıflandırmadaki Yeri 87

ÇİTÇİ, M.Dursun, Kuyulu ve Şahinkaya Köylerinin (Elazığ) Demoğrafik Özellikleri.. 125

GÜNEK, Halil - TONBUL, Saadettin, Darende-Gürün Çevresinin (Malatya Kuzeybatısı)Doğal Özelliklerinden Kaynaklanan Problemler ve Çözüm Önerileri..... 147

KARAKAŞ, Erdal, Arapkir'in Kuruluşu ve Gelişmesi. 175

ÖZDEMİR, M. Ali, Doğu Anadolu Fay Zonunun Sincik (Adıyaman) ile Hazar Gölü (Elazığ) Arasındaki Jeomorfolojik Özellikleri. 191

ÖZDEMİR, M. Ali - TONBUL, Saadettin, Güneydoğu Toroslar İçinde Gelişen Yüksek Dağiçi Ovalarına Örnek: Gözeli ve Kavak Ovaları 217

ÖZDEMİR, M. Ali - TONBUL, Saadettin, Kömürhan Boğazı (Malatya-Elazığ) ... 239

ÖZDEMİR, M. Ali, Uluova Boğazı ile Baltaşı Ovası (Elazığ Doğusu) Arasında Murat Nehri Vadisinin Jeomorfolojisi 263

TONBUL, Saadettin, Bingöl Dağı'nın Volkan Morfolojisi ve Volkanizma - Tektonik İlişkileri. 311

TUNÇEL, Harun, Develi İlçesinin Turizm Potansiyeli 341

YİĞİT, Ali, Türkiye'nin Doğu Bölgelerinin Yeniden Belirlenmesi Hakkında Düşünceler 361

YİĞİT, Ali, Kuruluşundan Günümüze Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 379

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Cilt: 8 Sayı: 1, Sayfa: 357-376, ELAZIĞ-1996

TÜRKİYE'NİN DOĞU BÖLGELERİNİN YENİDEN BELİRLENMESİ HAKKINDA DÜŞÜNCELER

Ali YİĞİT*

GİRİŞ

Türkiye'nin doğu bölgelerinin bölgesel analizine girmeden önce bölge kavramı ve bölge ayrımının esasları hakkında bazı kısa açıklamalar yapmak gerekir. Bilindiği gibi coğrafi olaylar iki şekilde incelenmektedir. Birincisinde coğrafi olaylar (fizikî, beşerî ve ekonomik) tek tek ele alınmakta ve ayrıntılarıyla analiz edilerek ortaya konmaktadır. Bu şekilde analitik metotla yapılan coğrafi incelemeler genel coğrafyayı oluşturur. Fakat coğrafyanın konusunu oluşturan doğal ve kültürel olaylar birbiriyle karşılıklı ilişki içindedir. Yani neden-sonuç bağları ile birbirine örülmüş topluluklar oluştururlar. İşte yeryüzü ünitelerinde farklı olarak meydana gelen bu gruplanmaların toplu bir halde birer bütün olarak incelenmesi ise bölgesel coğrafya sentezlerini oluşturur.

Bölgesel coğrafya sentezlerinde, yeryüzünün ayrı özellikler gösteren coğrafi birliklere ayrılması, farklı yönlerini ve birbirleri ile olan ilişkilerinin belirlenmesi esas alınmış ve böylece ansiklopedik coğrafi bilgi yığınları yerine, insan topluluklarının yaşayış biçimlerini ortaya koymak amaç edinilmiştir. Gerçekten Dünyanın en karakteristik tarafı, birbirinden farklı coğrafi görünümlerden meydana gelmiş olmasıdır. Dünya üzerindeki coğrafi faktörler birbirine benzemediği için oluşan coğrafi ortamlar da birbirinden tamamen farklı olabilmektedir. Dünya; bu farklı ortamların birbirine kenetlenmesinden meydana gelmiş bir birlik olup, şekil itibariyle bir mozaiğe benzer ve aslında her bir bölge on binlerce hatta yüz binlerce mikro ünitenin birleşmesinden meydana gelmektedir (TUNÇDİLEK-1987).

İşte, bölgesel coğrafyanın asıl uğraşması gereken konu bu ünitelerin karakterlerinin belirlenmesi ve ünitelerin birbirinden nasıl ayırt edilebileceğini yani, iki ünite arasındaki sınırın nasıl belirleneceğini, daha doğrusu bu sınırların hangi faktörlere göre çizilmesi gerektiğini belirlemektir. Bunu yapabilmek için öncelikle bölgenin ne olduğunu net bir şekilde tanımlamak gerekir. Yeryüzünde belirli karakteristik özelliklerin bir araya gelmesi ile beliren sahalar olarak görülen bölgeleri kısaca, *belirli kriterler bakımından benzerlik gösteren yeryüzü parçası*dır şeklinde tanımlayabiliriz. Buna göre benzerlik ya da birlik bölgenin ilk şartıdır. Fakat bu benzerlik ancak belirli kriterler bakımındandır.

Coğrafi bölgelerin özelliklerini meydana getiren öğelerin en önemlisi; *denize göre konum*, *yapı* ve *iklim*dir. Ana hatlarıyla doğal bölgeler bu öğelerin eseri olarak özelliklerini kazanırlar. Fakat, coğrafi bölgelerin özellikleri yalnız doğal şartların değil

* *Yrd.Doç.Dr., F.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Türkiye Coğrafyası Öğretim Üyesi.*

aynı zamanda beşeri faaliyetlerin de bir sonucudur. İnsanın rolünü ifade edecek kriterler olarak ise *nüfus yoğunluğu* ile *hakim ekonomik faaliyet tipi*ni ele alabiliriz (ERİNÇ-1958).

Böylece *denize göre konum*, *yapı*, *iklim*, *nüfus yoğunluğu* ve *hakim ekonomik faaliyet*in coğrafi bölgelerin sınırlandırılmasında yararlanılabilecek beş kriteri meydana getirdikleri sonucuna ulaşılır (Şekil: 1). Fakat bu durumda elde edilecek bölge sınırının, faktörlerin yayılma alanlarında tam bir uyum gözlendiği hallerde bile kesin olmadıklarını belirtmek gerekir. Çünkü bazı kriterler bakımından homojen görünen bu sahalar içinde, başka kriterlere göre daima farklar gözlenebilir. Bu nedenle bölge kavramı bir genellemenin eseridir. Gerçekte yeryüzünün hiç bir yeri diğerine, bütün özellikleri ile tıpa tıp benzemez. O halde bölgenin özünü oluşturan homojenlik ya da benzerlik bir taraftan konu ve kullanılan kritere, diğer taraftan da ölçek ve zamana bağlı olarak görecelidir.

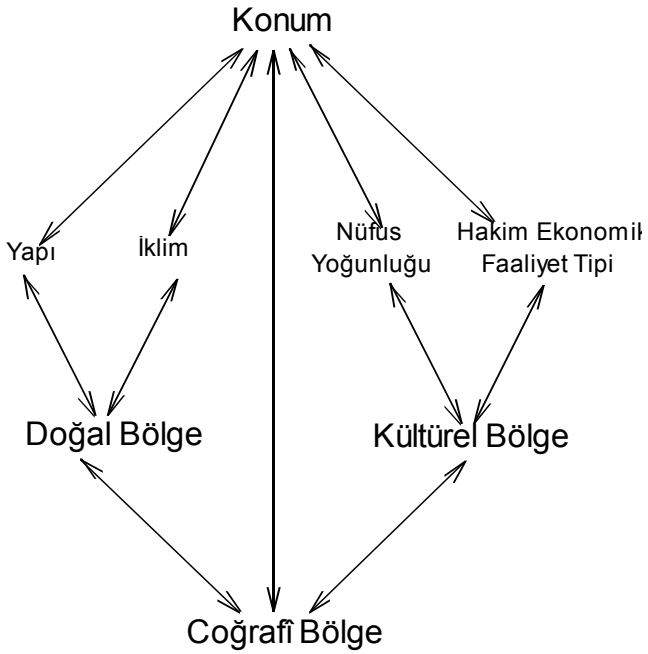

Şekil 1: Coğrafi bölge ayrımında kullanılan başlıca kriterler.

Bu nedenle *coğrafi bölgeleri daima sabit kalan bir tek prensibe göre tasnif etmek imkansızdır*. Bölge sınırlandırma prensiplerinin elastiki ve kullanılacak kriterlerin önem derecelerinin; *ölçeğe, mekana ve zamana* göre değişken olması gerekir. Gerçekten herhangi bir ölçekte, herhangi bir alanda en önemli rolü oynayan ve diğer unsurlar üzerinde de en büyük etkiyi gösteren bir faktör, başka bir sahada ya da başka bir devrede hatta aynı sahada fakat farklı bir zamanda aynı derecede önemli olmayabilir. Kısacası bölge sınırlandırılmasında göz önüne alınacak kriterleri bütün tasnif dereceleri için kesin hükümler olarak ele almaya imkan yoktur. Bunları her bir durum için ayrı ayrı belirlemek gerekir. Mesela, yeryüzü şekilleri göz önünde bulundurularak belirlenmiş bir ünite sınırının, iklime veya doğal bitki örtüsüne göre belirlenmiş birim sınırına uyması; beşeri ünitelerle zirai ünitelerin aynı olması mümkün değildir. Aynı ünite içinde, bütün coğrafi elemanların ortak bir özellik göstermesi

düşünülemez. Fakat coğrafi bölgelerin karmaşık karakterlerinde bazı öğelerin genellikle daha önemli bir rol oynadığı da bir gerçektir (ERİNÇ-1958). Bu nedenle coğrafi bölgeler belirlenirken bir mekan parçası içindeki coğrafi görünümün oluşmasında en etkili olan faktör belirlenmeye çalışılır ve bölge sınırı genellikle belirlenen bu faktör temel kriter alınarak çizilmeye çalışılır. O halde bölge ve bölümlere coğrafi karakterini kazandıran bu tek ve yaygın özelliğin çok titiz bir çalışma ile tayin edilmesi gerekir (YÜCEL-1987).

Kısaca belirtmeye çalıştığımız bölge belirlemenin temel prensipleri dikkate alındığında **1941** yılında belirlenmiş olan **Doğu Anadolu Bölgesi**'nin günümüzde coğrafi bölge olarak kullanışlılığını yitirmiş olduğu görülmektedir. Bu nedenle geçmişten günümüze Doğu Anadolu anlayışını irdeleyerek, Türkiye'nin doğusunda mevcut olan farklı coğrafi bölgeleri vurgulamaya çalışacağız.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DOĞU ANADOLU ANLAYIŞI

Türkiye'nin doğu bölgeleri eskiden beri az tanınan, hakkında ayrıntılı bilgilerin olmadığı bir yerdir. Genellikle yüksek, dağlık ve soğuk bir bölge olarak bilinir. 175.000 km^2'ye yakın bir alanı ile bir çok ülkeden daha büyük olan, ülkemizin bu köşesi, hep kaba tasniflerle sınıflandırılmıştır. Gerçekten, bölgesel coğrafya anlayışının bilim dünyasında henüz pek gelişmediği bir zamanda, 19.yy sonlarında, belki ilk olarak coğrafi bir anlayışla bölge tasnifi yapılan **Hüseyin Paşa'**nın *Ziraat coğrafyası* adlı eserinde, Doğu Anadolu; "Kuzeydoğuda Erzurum iklimi" olarak verilmektedir.

20 yy. başlarında dünya genelinde olduğu gibi bizde de ilgi görmeye başlayan bölge tasniflerinde Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ile birlikte Türkiye'nin uzak, bilinmeyen bir köşesi olarak "Şark Yaylaları" olarak tanınmıştır. Nitekim, 1915 de **Faik Sabri (Duran)**, *İktisadi Coğrafya*sında, Doğu Anadolu; Erzurum yaylâsı olarak ele alınmıştır. Cumhuriyetinin kurulmasından sonra da yazar, bu bölümlemeyi biraz değişik ifadelerle, devam ettirmiş ve ilk baskısını 1928 ikinci baskısını 1938 de yayınladığı *Türkiye Coğrafyası*nda Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ile birlikte "Şark Yaylası" olarak ele alınmıştır (Şekil: 2).

Şekil 2: DURAN(1938)'a göre Türkiye'nin Doğal Bölgeleri

Görebildiğimiz kadarıyla Doğu Anadolu'yu ayrıntılı olarak tasnif eden ilk çalışma **Selen**'in 1941'de Coğrafya Kongresine sunmuş olduğu ve Kongre kitabı içerisinde yayımlanmış olan *"Türkiye'nin Coğrafi Bölgelere Taksimine Dair Bir Muhtıra"* adlı bildirisidir. Bu raporda Doğu Anadolu; İç Toroslar veya Yukarı Fırat Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesi olarak iki farklı bölge olarak ele alınmış ve bu bölgelerin alt bölümleri şöyle gösterilmiştir:

-İç Toroslar veya Yukarı Fırat Bölgesi
- a-Hınzır-Tecer Dağları
- b-Uzunyayla-Karasu Havzası
- c-Binboğa-Munzur dağları
- d-Elbistan-Malatya ve Orta Murat Havzası

-Doğu Anadolu Bölgesi
- a-Kars Bölgesi
- b-Aras-Karasu Havzası
- c-Yukarı Murat Havzası
- d-Vangölü ve Muş Havzası

Yabancı araştırmacılar Doğu Anadolu'ya daima maksatlı olarak yaklaşmışlar ve milli hislerimizi rencide edici isimler kullanmışlardır. Mesela **Ewald Banse**, 1915 de Doğu Anadolu'yu, Ermenistan, Toros ve Zagros Dağları gibi bölgelere ayırmış ve bunları da, alt bölgelere bölmüştür. Yine aynı şekilde, bir seri eserin "Türkiye ve Kıbrıs" kısmını yazmış olan **Ulrich Frey** Ermenistan olarak isimlendirdiği Doğu Anadolu'yu kuzey volkan platosu ve güney akışsız bölge olarak ikiye ayırmıştır (Şekil: 3).

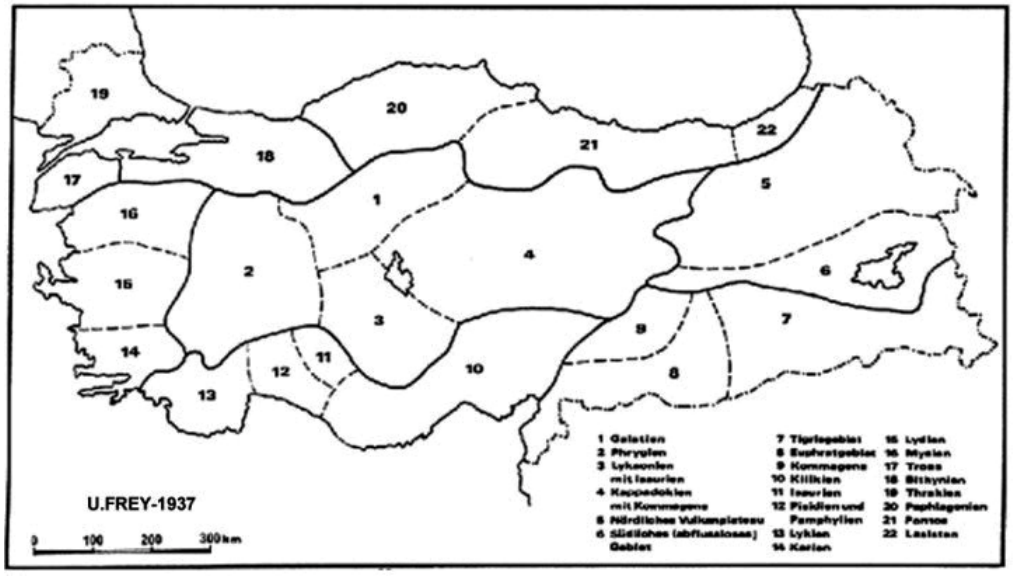

Şekil 3: FREY (1937)'e göre Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri

Memleketimizin coğrafi bölgeler halinde ele alınması konusunda **Herbert Louis**'nin Türkiye'nin coğrafi bölgeleri ile ilgili ilk tasnifinde Anadolu'nun doğu bölgeleri (Doğu Toros Ön Eli, Doğu Toros Bölgesi, Ağrı Yüksek Eli) şeklinde sıralanmaktadır. Daha sonra, yazar tarafından Türkiye'nin coğrafi bölgeleri hakkında etraflı bir inceleme 1941 Coğrafya Kongresine sunulmuş ve Kongre kitabı içerisinde yayımlanmıştır. Ayrıca Louis 1985'de yeni bir tasnif yayınlamıştır. İleride bu tasnifi de ele alacağız.

1941 Haziran'ında Ankara'da Maarif Vekâleti'nin (Milli Eğitim Bakanlığı) girişimleriyle toplanan I. Coğrafya Kongresi'nde Türkiye'nin coğrafi bölgelere ayrılması, *"ilmi esaslara dayanan, yani yapı ve yer şekilleri, iklim, bitki örtüsü ve beşeri olaylara göre"* yapılmıştır. Kongrede; Karadeniz, Marmara, Ege, Akdeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri olmak üzere yedi coğrafi birlik tespit edilmiş, ayrıca bunların da bölümleri ayrılmıştır. Bölgeler seçilirken göz önüne alınan esaslar ve her bölgenin kısa bir tasviri rapor halinde hazırlanmış toplantıdan önce üyelere dağıtılmış, 1:800.000 ölçekli, eşyükselti eğrili bir Türkiye haritası üzerine, **Akyol**, **Louis**, **Darkot** ve **Selen** tarafından, büyük bölgeler (mıntıka) kalın kırmızı çizgilerle bunları oluşturan bölgeler de mavi çizgilerle gösterilmiştir (Şekil: 4).

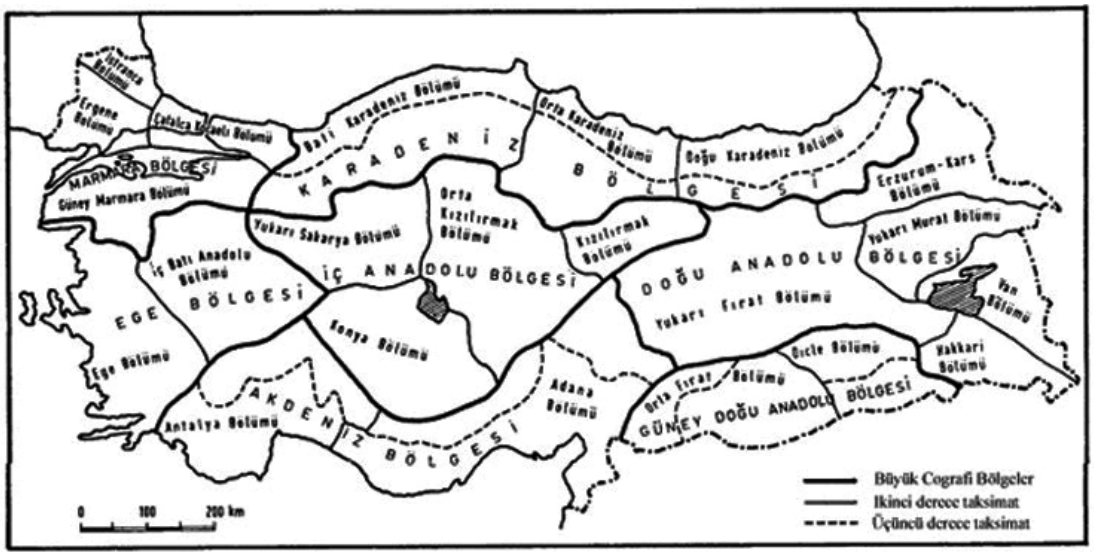

Şekil 4:I.Türk Coğrafya Kongresinde belirlenen Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri

I. Coğrafya Kongresi'nin uzun çalışmalar sonucunda özelliklerini belirttiği, yerlerini tespit ettiği, sınırlarını çizdiği ve adlandırdığı 7 coğrafi bölgeden biri olan, Doğu Anadolu, yerel özelliklerine göre Yukarı Fırat, Erzurum-Kars, Yukarı Murat-Van ve Hakkâri bölümlerine ayrılmıştır. Ayrıca, bölge ve bölümlerin daha küçük parçaların birleşmesi ile meydana geldiği kabul edilmekle beraber, bunların zamanla yapılacak çalışmalarla belirtilebileceği sonucuna da varılmıştır.

I.Türk Coğrafya Kongresi'nde Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri'ni belirlemek için oluşturulan komisyon, bölge sınırları ve isimleri üzerinde son sözün söylenmemiş olduğunu, fakat yinede elde edilen sonucun, o günkü bilgi derecesine göre varılmış bir aşama olarak ele alınabileceğini ve bu ayrımın coğrafya öğretiminde 1941'e kadar süregelen karışıklığın önüne geçmek gibi pratik bir fayda getirmekte olduğunu da kabul ediyordu. İşte bu coğrafi taksimatta gerek ilmi, gerekse pedagojik bazı eksik ve hatalı taraflar bulunduğu gün geçtikçe anlaşılmakta ve bunları düzeltme ihtiyacı kendini göstermektedir. 1941 den bu yana geçen zaman zarfında, çok sayıda incelemeler yapılmış ve birçok noktalarda düzeltmeler yapma ihtiyacı da ortaya çıkmıştır.

Bu konuda ayrıntılı bir inceleme **GÜRSOY** tarafından yapılmış ve *"Türkiye'nin Coğrafi Taksimatında Yapılması İcap eden Bazı Tashihler"* adlı makalesinde yayınlanmıştır. Bu çalışmada Doğu Anadolu Bölgesinin bilhassa Karadeniz bölgesi ile arasındaki sınırın yanlışlığına dikkat çekilmiş ve Karadeniz ile Doğu Anadolu arasındaki sınırın Çoruh-Kelkit oluğunun kuzeyindeki yüksekliklere nakledilmesi gerektiği belirtilmiştir (Şekil: 5).

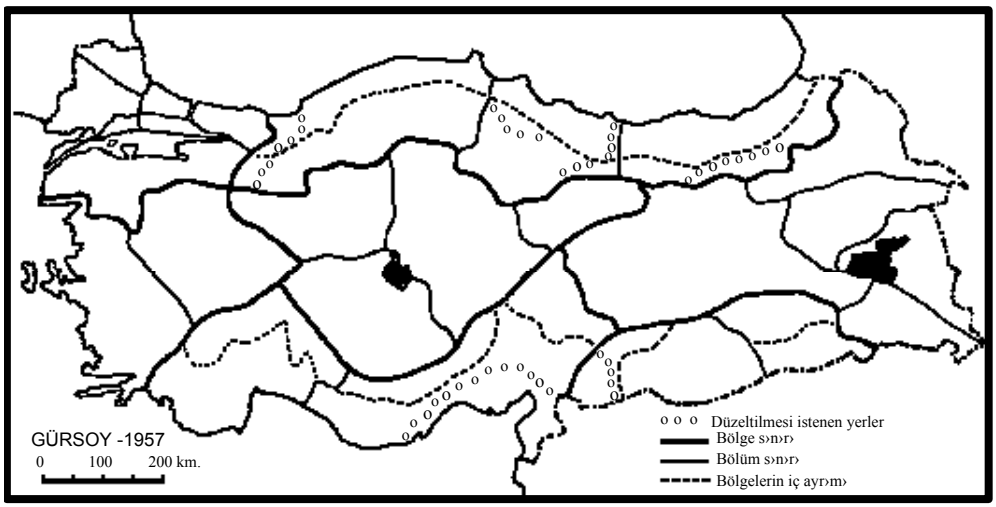

Şekil 5: GÜRSOY (1957)'a göre Türkiye'nin coğrafi bölümlemesinde düzeltilmesi istenen yerler.

ERİNÇ *Doğu Anadolu Bölgesi* adlı kitabında Doğu Anadolu'nun sınırlarında düzeltilmesi gereken noktalara dikkat çekmiştir. Bilhassa Doğu Anadolu ile Doğu Karadeniz bölgeleri arasındaki sınırın hatalı olduğunu, Bayburt Ovası'nın Doğu Anadolu'da bulunması gerektiğini kaydetmiştir. Doğu Anadolu'nun batıdaki sınırının Elbistan Ovasını dışarıda kalacak şekilde geri çekilmesi gerektiği de vurgulanmış, ayrıca bölümler arasındaki sınırlar da tartışılmıştır.

Türkiye'nin coğrafi bölgelerinin farklı bir şekilde ele alındığı bir diğer eser de **EROL**'un Almanca olarak yayınlanmış olan *"Türkiye'nin Doğal Yöreleri"* (Die naturräumliche Gliederung der Türkei) adlı kitabıdır. Bu kitap ise Doğu Anadolu'nun bölüm ve yöreleri aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir (Şekil: 6).

6. DOĞU ANADOLU BÖLGESİ
   - 61. BATI BÖLÜMÜ/YUKARI FIRAT BÖLÜMÜ
     - 611. Uzunyayla Yöresi
     - 612. Elbistan Yöresi
     - 613. Divriği-Hekimhan Yöresi
     - 614. Malatya-Elazığ Yöresi
     - 615. Erzincan-Refahiye Yöresi
     - 616. Tunceli Yöresi
     - 617. Muş-Bitlis Yöresi
   - 62. DOĞU BÖLÜMÜ
     - 621. Erzurum-Kars Yöresi
     - 622. Yukarı Murat Yöresi
     - 623. Van Yöresi
     - 624. Hakkari Yöresi

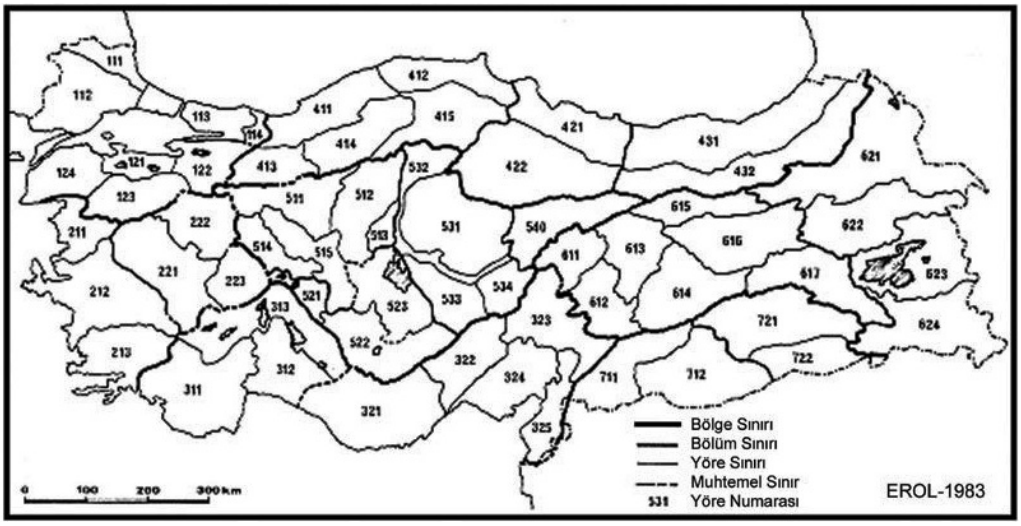

Şekil 6:Türkiye'nin Doğal Yöreleri (EROL-1983)

Son olarak, daha önce de ülkemizin coğrafi taksimatı ile ilgi çeşitli çalışmalar yapmış olan **Herbert Louis** ölümünden kısa bir süre önce (1985) yayınlamış olduğu *Landeskunde der Türkei* adlı eserinde Türkiye'nin coğrafi bölümlerini önceki çalışmalarına göre biraz daha geliştirmiştir. Bu bölümlemede (Şekil: 7) Doğu bölgelerimizin taksimatı şöyledir:

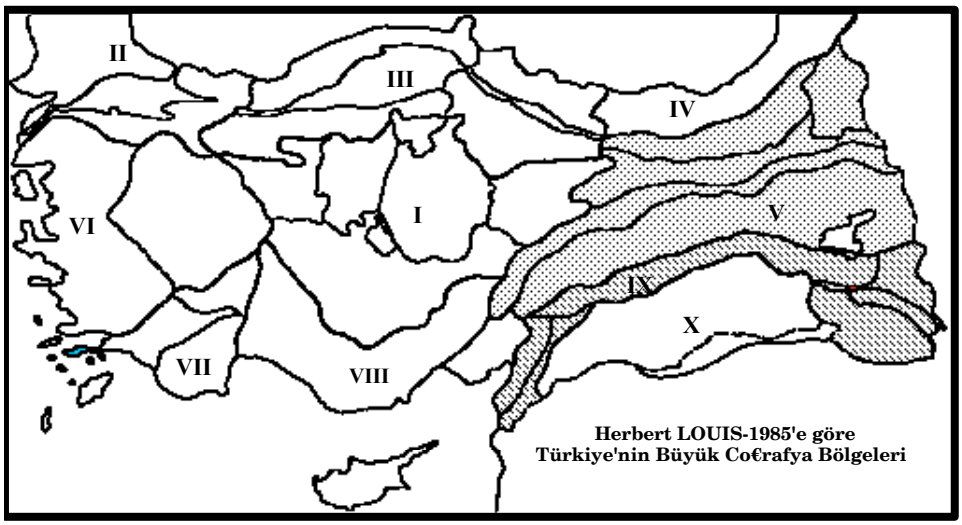

Şekil 7: Türkiye'nin Büyük Coğrafya Bölgeleri (LOUİS-1985)

V-İÇ DOĞU ANADOLU
- 1-Kelkit-Oltu Dağlık Kuşağı
- 2-Karasu-Aras
- 3-Kars Yöresi
- 4-İç doğu Toros
- 5-Doğu Toros Ara Bölgesi
- 6-Özalp Yüksek Yöresi

IX-DIŞ DOĞU TOROS-YÜKSEK ZAP YÖRESİ
1-Amanoslar
2-Toros
3-Zap Yöresi
4-Zağros Kesimi

BÖLGE AYRIMINDA KULLANILAN ÇEŞİTLİ KRİTERLER AÇISINDAN DOĞU ANADOLU

Yapı ve Yeryüzü Şekilleri Açısından Doğu Anadolu

Doğu Anadolu Bölgesinin en belirgin karakteri ortalama yükseltisinin fazlalığıdır. Fakat hemen belirtmeliyiz ki Doğu Anadolu Bölgesi değişik jeolojik zamanlarda meydana gelmiş bulunan dağ oluşum hareketlerini izleyen aşınım dönemlerinden sonra daha yakın bir geçmişte epirojenik hareketlere maruz kalarak topyekûn bir yükselmenin sonucunda bugünkü şeklini almış olduğundan, bölgenin en belirgin coğrafi karakteri *yüksek düzlüklerden oluşan* bir bölge olmasıdır.

Doğu Anadolu Bölgesinin ikinci önemli morfolojik özelliği; Alp orojenezine bağlı dağ sıralarının bölgede daha sıkışık sıralar meydana getirmesidir. Tunceli-Bingöl arasında daha sıkışık bir görünüm kazanan dağ sıraları, buradan doğuya ve batıya doğru gittikçe birbirinden ayrılma eğilimi gösterirler. Böylece doğuya doğru uzanan yüksek sıradağlar, kuzeyde genellikle kuzeydoğuya, güneyde ise güneydoğuya doğru uzanırlar. Yine aynı şekilde batıya doğru uzanan dağ sıraları da, kuzeyde kuzeybatıya, güneyde güneybatıya doğru belirgin olarak yön kazanırlar.

Bu kısa girişten sonra Doğu Anadolu Bölgesinde *reliefin ana çizgileri*ni şöylece sıralayabiliriz:

1- Bölgenin kuzey kenarında *Çoruh-Kelkit sıra dağları* yer alır.

2- Bu dağların güneyinde *Erzincan-Tercan* ve *Aşkale-Iğdır oluğu* yer alır. (ikisine birden *Karasu-Aras oluğu* adı verilir.)

3- Bu çukur alanın güneyinde batıda Munzur dağlarından doğuda Ağrı dağına kadar uzanan *Karasu-Aras sıra dağları* yer alır.

4- Karasu-Aras dağlarının güneyinde, batıda *Elbistan Ovasından başlayan ve Yüksekova'ya kadar uzanan ve birbirlerinden orta yükseklikte eşiklerle ayrılmış depresyonlar zinciri* yer almaktadır.

5- Bu depresyonlar zincirinin güneyinde Doğu Anadolu ile Güneydoğu Anadolu bölgelerini birbiriden ayıran *Güneydoğu Toroslar* yer alır (Şekil: 8).

Ayrıca, Ağrı Dağından Van Gölünün batısına kadar uzanan *genç volkan konileri* (Ağrı-Tendürek-Aladağ-Süphan-Nemrut) ile Van Gölünün doğusunda yer alan *Mengene dağlık alanı* bölgenin diğer morfolojik unsurlarını oluşturur.

İşte yukarıda saydığımız 5 ana relief doğrultusu, bölgede tüm coğrafi öğelerin şekillenmesinde esas faktörü oluşturur. Bilhassa bölgenin ortasında yer alan ve batıda Munzur dağlarından başlayan ve doğuda Ağrı Dağına kadar uzanan Karasu-Aras dağları bölgede kesin bir ayırıcı unsur olarak yer alır. Gerçekten bu dağlık kütlenin güneyi ile kuzeyi arasında bir bölge birliği içine asla alınamayacak kadar farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Mesela; bu dağlık kütlenin kuzeyinde yazları yağışlı bir iklim hüküm sürerken güneyinde, kış ve bahar yağışlarının etkin olduğu bir iklim tipi görülmektedir. Bu iklim farkı doğal bitki örtüsü, tarım ve yerleşmeye de etki etmektedir. Kuzeyde sarıçam, huş ve titrek kavak gibi soğuk bölge orman ağaçları ile savan tipi otlardan oluşan doğal bitki örtüsü Karasu-Aras dağlarının güneyinde meşe

ve ardıçlardan oluşan orman ile antropojen stepler hakim görüntüyü oluşturur.

Kısacası yapı ve yeryüzü şekilleri Doğu Anadolu bütünlüğünü bir bölge kapsamında değerlendirilemeyecek kadar ayırmaktadır. Yeryüzü şekilleri Doğu Anadolu'yu Karasu-Aras dağlarının kuzeyi ve güneyi olmak üzere iki farklı bölgeye ayırmaktadır.

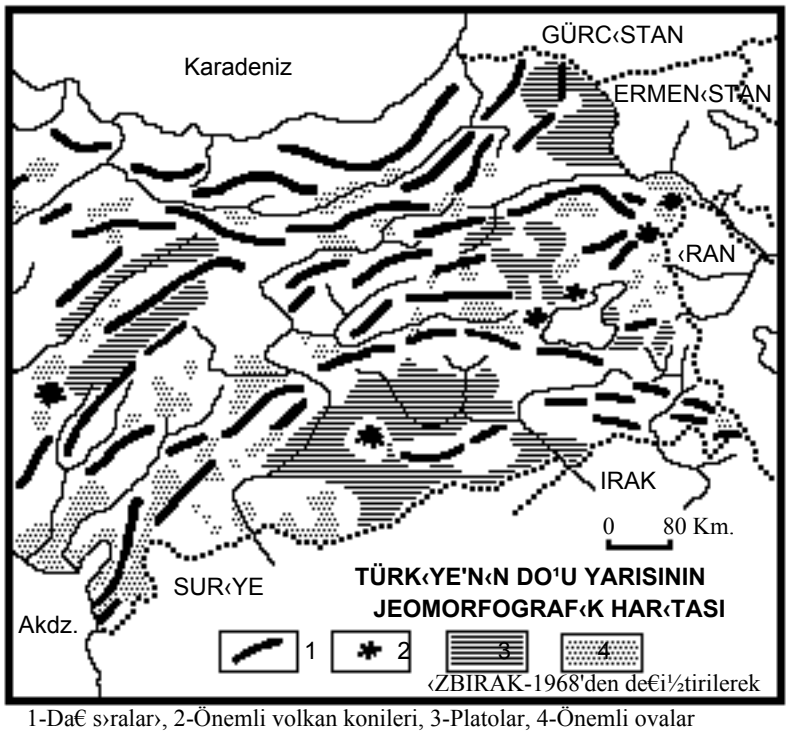

1-Da€ s›ralar›, 2-Önemli volkan konileri, 3-Platolar, 4-Önemli ovalar

Şekil 8: Türkiye'nin Doğu Yarısının Jeomorfografya Haritası (İZBIRAK-1968'den)

İklim ve Bitki Örtüsü Açısından Doğu Anadolu

Doğu Anadolu Bölgesinde iklim, yükselti, yer şekilleri ve denizden uzaklığa bağlı olarak sert karasal bir özellik taşır. Bu özellik bölgenin kenarlarından iç kısımlara geçildikçe daha da belirgin hale gelir ve karasallık, şiddetli bir karasallığa yönelir. Bölgede, karasal iklimin belirli karakteri olarak, uzun şiddetli ve karlı kışların yanında, sıcak fakat daha kısa bir yaz mevsimi görülür. Bununla beraber, Doğu Anadolu'nun bazı depresyonlarında şiddetli karasal karakter, yerini daha ılık bir iklime terk eder. Buralarda kış daha kısa ve daha az soğuk geçer; yaz ise uzun ve sıcaktır. Bu durum, Doğu Anadolu *ikliminin en belirgin özelliğinin çeşitlilik* (DARKOT-1974, 114) olduğunu gösterir. Öyle ki, tarımsal faaliyetlere hemen hemen imkan tanımayan Kars yöresi iklimi yanında, Akdeniz tarım ürünlerinin bile yetişebildiği Elazığ-Malatya çevresi iklimi aynı bölge kapsamı içinde yer almaktadır. Bu çeşitlilik dışında iki farklı iklim bölgesi ayrılabilir. Bunlardan birisi, *yazları kurak ve sıcak, kışları sert ve yağışlı step iklimi* (IVb); öteki de *yazları serin ve yağışlı, kışları sert ve yağış payı düşük* (kurak mevsim yok) *karasal orta iklim* (IVa)'dir (Şekil: 9). Bu iki iklim tipi arasındaki sınırı, Erzincan ve Iğdır çevrelerini göz ardı edersek, Karasu-Aras sıradağları olarak kabul edebiliriz.

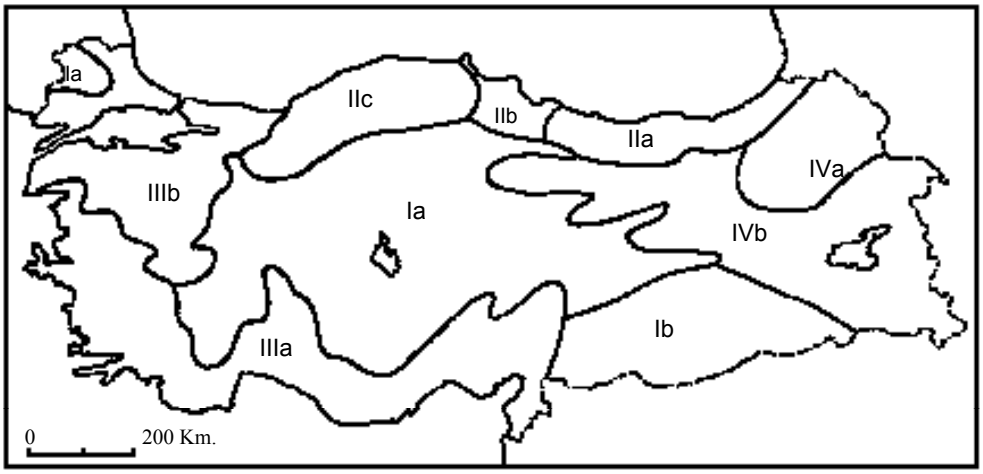

Şekil 9: Türkiye'nin İklim Tipleri (ERİNÇ-1969)

Böylece iklim açısından da Karasu-Aras dağlarının kuzeyi ile güneyi birbirinden tamamen ayrılır. Ancak bu dağlık kütlenin güneyinde iklimin tamamen benzer olduğunu da düşünmemek gerekir. Çünkü Karasu-Aras dağları ile Güneydoğu Toroslar arasında kalan kısımda iklim şartları oldukça farklıdır. Bu kısımda iklim, kuzeyinde ve güneyinde etkisini sürdüren iklim tipleri arasında bir geçiş tipi özelliği taşır. Fakat bu değişim bölgenin batısından doğusuna doğru ve havza tabanlarından dağlık alanlara doğru gidildikçe belirgin şekilde farklılık gösterir. Yıllık ortalama sıcaklık batıdan doğuya doğru azalır. Malatya'da 13.5˚C olan yıllık ortalama sıcaklık, Elazığ'da 13˚C'ye, Bingöl'de 12.1˚C'ye, Muş'ta 9.5˚C'ye, Van'da 8.8˚C'ye, Malazgirt'te 7.3˚C'ye, Ağrı'da 6.2˚C'ye düşer. Sıcaklığın düşmesi yanında yağış rejimi bakımından da bariz farklar ortaya çıkmaktadır. Yağışın mevsimlere dağılışı, ovalardan dağlara ve batıdan doğuya doğru gidildikçe değişir. Elbistan, Malatya ve Elazığ gibi ovalarda bahar yağışları en büyük paya sahip iken kış yağışları ikinci sırayı alır. Bu istasyonlarda bahar yağışlarının payı % 40, kış yağışlarının payı ise % 32-33 civarındadır. Yine bu istasyonlarda yaz yağışlarının payı % 5 kadardır. Buna karşılık bu havzaları kuşatan dağlık alanlarda kış yağışlarının payı bahar yağışlarından daha fazladır. Öyle ki, kış yağışlarının oranı Bingöl'de % 42.6, Arapkir'de % 44.2, Tunceli'de % 44.4 ve Güneydoğu Torosların güney eteklerinde yer alan Ergani'de % 47.4'dür. Bu istasyonlarda bahar yağışlarının oranı ise, % 32-35 arasında değişir. Yaz yağışlarının payı ise buralarda % 2-3 civarındadır. Böylece Yukarı Fırat Bölümü'nün havza tabanlarında karasal bir yağış rejimi görülürken bu havzaları kuşatan dağlık sahalarda Akdeniz tipi bir yağış rejimi görülmektedir.

Yukarı Fırat Bölümü'nde görülen bu yağış rejimi doğuya doğru gidildikçe değişir. Muş Ovasının kuzeyinde ve doğusunda bahar yağışlarının oranı % 35-40 arasında değişirken, kış yağışlarının payı % 23-30 arasında değerlere düşmekte, buna karşılık yaz yağışlarının oranı artmaktadır. Gerçekten Van Gölü çevresindeki istasyonlarda % 8 civarında olan yaz yağışları oranı Yukarı Murat oluklarında % 10'un üzerine çıkmakta, Ağrı'da ise % 15'e yaklaşmaktadır.

Şekil 10: Doğu Anadolu'daki bazı istasyonlarda yağışın mevsimlere dağılışı.

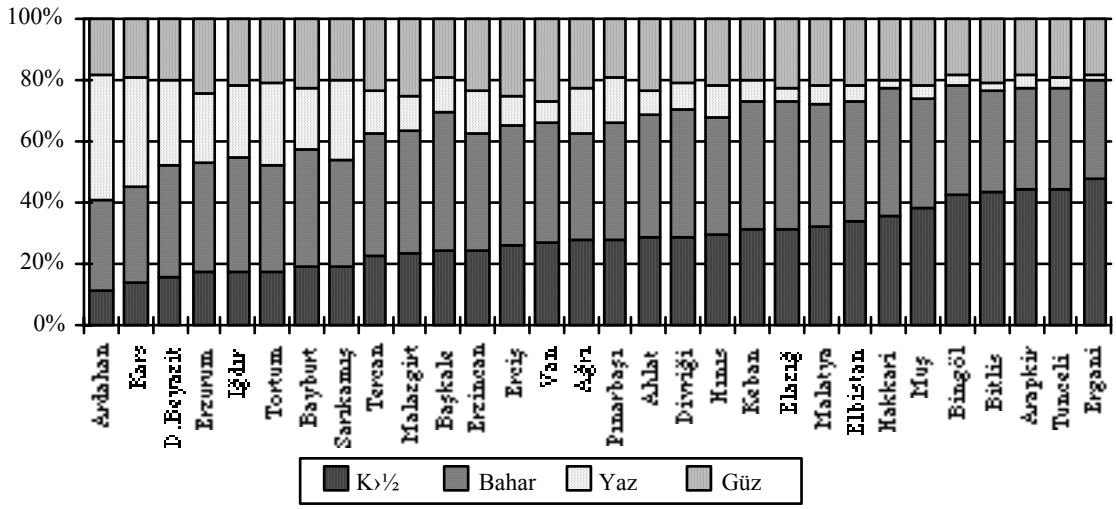

Yağış rejimindeki bu değişimin yanında sıcaklık ortalamaları ve termik rejimde de değişme görülmektedir. Muş, Bitlis ve Van gölü çevrelerinde 8-9˚C olan yıllık ortalama, Yukarı Murat oluklarında 6˚C civarına düşer. Ayrıca nisan ayında Yukarı Fırat istasyonlarının hemen hepsinde 10˚C'nin üzerine çıkan ortalama sıcaklık, Bingöl doğusundaki istasyonların tümünde 7-8˚C civarındadır. Yine aynı şekilde Yukarı Fırat istasyonlarında ekim ayı sıcaklığı 11-12˚C'nin üzerinde iken doğudaki istasyonlarda 10 ˚C'nin altına düşmektedir.

Bütün bu farklılıkları göz önüne aldığımızda Karasu-Aras dağlarının güneyindeki sahayı iklim açısından ikiye ayırmak gerekmektedir. Bu iki bölge arasındaki sınırı da Yukarı Fırat Bölümü'nün doğu sınırı olan Bingöl ve Şerafettin dağları üzerinde Muş ovası batısına inen hat olarak kabul edebiliriz.

Bu iklim özellikleri sayesinde bölgenin kuzeydoğusunda soğuğa dayanıklı iğne yapraklılardan sarıçam, bölgenin güneyinde ise soğuğa hassas meşe ormanları ile kurakçıl ardıçlar yörede hakim hale gelmiştir. Ayrıca bölgenin kuzeydoğusunda, dağların yüksek yerlerinde soğuğa dayanıklı huş ile titrek kavaklar da mevcuttur.

Nüfus Yoğunluğu Açısından Doğu Anadolu

Yurdumuzun en seyrek nüfuslanmış bölgesi olarak görünen Doğu Anadolu'da yaklaşık olarak 6 milyon insan yaşar. Bu miktar, ülke nüfusunun ancak 1/10'ine karşılık gelir. Fakat bölge toprakları Türkiye yüzölçümünün 1/5'ini meydana getirdiğine göre Türkiye ortalama nüfus yoğunluğunun ancak yarısına karşılık gelir. Bu az yoğunluk da bölgenin her tarafına eşit olarak dağılmamıştır. Arazinin büyük kısmı tamamen boş olup, bu nüfus daha ziyade çukur alanlarla, vadi tabanlarında yerleşmiştir. Genellikle bölgenin kuzey ve güneybatı bölümleri daha sık nüfuslu, orta, doğu ve güneydoğu bölümleri daha seyrek nüfusludur. Gerçekten, km^2'ye düşen insan sayısı Elbistan-Muş Ovası oluğunda 60 kişiyi aşmakta hatta bu ovaların bazılarında 100 kişinin üzerine çıkmaktadır (Malatya Havzası gibi). Ancak bu ovalar dizisini kuşatan dağlık alanlarda nüfus yoğunluğu çok düşüktür. Aşağı Murat dağlık sahasında 17, Uzunyayla-Hekimhan kesiminde 14'e kadar düşmektedir. Böylece çok farklı

yoğunluktaki yörelerin birleşmesiyle oluşan Yukarı Fırat bölgesinde nüfus yoğunluğu 35 kişiye kadar düşmektedir. Aynı şekilde, Muş Ovası, Bitlis Çayı vadisi gibi kısımlarda 50'nin üzerinde olan yoğunluk, Van Gölü çevresinde 40'a Yukarı Murat oluğunda 35'e Hakkâri dağlık alanında ise 25'e düşmekte ve böylece bölgenin bu kesiminde de ortalama nüfus yoğunluğu 35'e düşmektedir. Bütün bu özellikleri dikkate aldığımızda Doğu Anadolu'nun bölümlenmesinde nüfus yoğunluğu ancak yöre ayrımında kullanılabilecek bir kriter olarak görülmektedir.

Hakim Ekonomik Faaliyet Tipi Açısından Doğu Anadolu

Doğu Anadolu Bölgesinde ekonomik faaliyetler tarıma ve hayvancılığa dayalıdır. Ancak doğal koşullar Doğu Anadolu'nun her tarafında tarım yapmaya elverişli değildir. Bölgenin güneybatısından kuzeydoğusuna doğru gidildikçe yetiştirilen ürün çeşidinde ve miktarında büyük bir azalış görülür. Ekili topraklarının hemen hemen % 90'ının ayrıldığı tahıl, bölgede başlıca üründür. Yükseklik, iklim şartları gibi coğrafi faktörler bölgenin bölümleri arasında büyük farklılıklar oluşturmaktadır. Gerçekten Karasu-Aras dağlarının kuzeyinde Kağızman-Iğdır oluğu ile Erzincan Ovası hariç tutulursa yetiştirilen ürün sayısı 3-4'ü geçmeyecek şekilde azalmaktadır. Nitekim bu bölümde tahıl, şeker pancarı ve patates dışında yetişen ürün yok gibidir. Buna karşılık, Yukarı Fırat Bölümü'nde bilhassa Elbistan-Palu oluğunda narenciye, çay ve fındık gibi bazı özel ürünler dışında ülkemizde yetiştirilen hemen tüm ürünler yetiştirilebilmektedir. Nitekim, Doğu Anadolu'da yetiştirilen üzümün % 90'ı, baklagillerin % 80'i, meyvelerin % 70-80'i, şeker pancarının % 65'i ve tahılların % 50'den fazlası Yukarı Fırat Bölümü'nde yetiştirilmektedir. Fakat doğuya doğru gidildiğinde, bilhassa Bingöl doğusunda kalan kısımlarda birçok meyvenin yetişme imkanı ortadan kalkmaktadır.

Tarımın aksine hayvancılık, bilhassa bölgenin kuzeydoğusunda tarımdan daha fazla gelişmiştir. Gerçekten Erzurum-Kars Bölümü ile Van-Hakkâri bölümlerinde insan başına 7-8 hayvan düşmektedir. Bu bölümlerde mera ve çayır alanlarının ekime elverişli arazinin 3-4 katı oluşu da, bölge insanını hayvancılığa zorlamaktadır. Erzurum-Kars Bölümü ülkemizin sığır sayısı bakımından en yoğun yerleri arasında ilk sırada gelmektedir. Nitekim alan olarak ülke yüzölçümünün % 5.2'si kadar olan Erzurum, Kars ve Ardahan illerinde, ülke sığır varlığının % 9.1'i ve koyun varlığının % 7.3'ü bulunmaktadır.

Doğu Anadolu'nun bu farklı tarımsal yapısını dikkate alarak, 1952'de ERİNÇ ve TUNÇDİLEK tarafından belirlenen Türkiye'nin Tarım Bölgeleri'nde DOĞU ANADOLU Kars-Erzurum Bölümü (B1), Aras Vadisi Bölümü (B2), Van-Tunceli Bölümü (B3) şeklinde belirlenmiş, 1941 belirlenen Doğu Anadolu Bölgesi içinde yer alan, Malatya-Elazığ Bölümü (A3) ile Erzincan Bölümü (A4) ise İç Anadolu'nun bölümleri arasında yer almıştır (Şekil: 11).

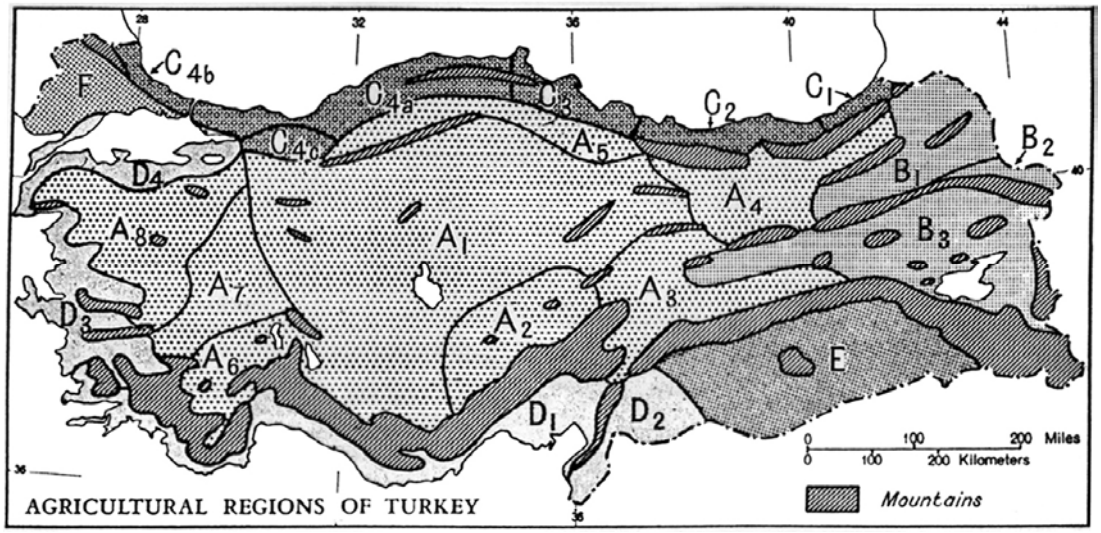

Şekil 11: Türkiye'nin Tarım Bölgeleri (ERİNÇ-TUNÇDİLEK-1952)

Ulaşım Özellikleri Açısından Doğu Anadolu

Günümüzde bölgeler, şekilsel mekan bölümlerinden ziyade fonksiyonel birimler ya da sistemler olarak görülmektedir. Bu nedenle coğrafi bölge ayrımında dikkate almamız gereken olaylardan biri de bölge içindeki mal ve hizmet dağıtımı ve bunun odaklaştığı yerlerdir. Yani kutuplaşmış-polarize ya da çekirdeksel-nodal bölge denilen ve belirli bir merkez etrafında odaklaşmış, bu merkezden kenarlara doğru yoğunluğu azalan bağlantıları ifade eden bölge karakterini de dikkate almamız gerekmektedir. Bu amaçla yük ve yolcu taşıma yoğunluğuna bakmamız bize bir fikir verebilir (Şekil: 12).

Şekil 12: Karayolu Yük ve Yolcu Taşıma Yoğunluğu (TCK Atlası-1995)

Doğu Anadolu'da, doğu-batı yönünde uzanan iki ana sistemle, bunları yer yer kesen dik ulaşım sistemi mevcuttur. Boyuna uzanan doğal sistemin birincisi Sivas-Erzincan-Erzurum, Kars veya Erzurum-Doğubeyazıt yoludur. İkinci doğal yol ise Malatya-Elazığ-Muş-Van depresyonlarını birbirine birleştirir. Bu ulaşım sistemlerinden boyuna olanlar yani bölgede doğu-batı yönünde uzanan yollar aynı zamanda bölgenin tarıma elverişli ve verimli depresyonlarını birbirine bağlamakta ve bu nedenle

depresyonlarda kurulmuş olan yerleşme merkezleri aynı zamanda bölgenin en zengin ve gelişmiş noktalarıdır.

Görüldüğü gibi ulaşım ağını dikkate aldığımızda da bölgenin kuzeyi ile güneyi birbirinden ayrılmaktadır. Ancak yol bağlantıları dikkate alındığında Erzincan-Tercan yöresi ile Eleşkirt-Ağrı-Doğubeyazıt yörelerinin Kuzeydoğu Anadolu ile bağlantılı oldukları görülmektedir. Bu durumu dikkate alan birçok devlet kuruluşu, aşağıda ele alacağımız gibi, Erzincan ve Ağrı'yı Erzurum'daki bölge müdürlüklerine bağlamışlardır.

İdarî ve Hizmet Bölgeleri ile Coğrafî Bölgelerin Uyumluluğu Açısından Doğu Anadolu

Bölge ayrımında kullanılan unsurların bir kısmı sunîdir. Bunların başında; devlet sınırları, idarî sınırlar, antik çağdaki eyaletler, akarsu havzaları ve doruk hatları gelir. Bazı coğrafyacılar bu tarzda yapılmış sınırlandırmaların tümünü birden değersiz sayarlar. Ancak bunların bazıları, aynı zamanda coğrafi mekan birimlerinin sınırlarına da karşılık gelirler. Mesela; uzun zaman sabit kalmış devlet sınırlarının, coğrafi bakımdan farklı sahaların meydana gelmesinde rol oynadığı inkar edilemez. Yine bazı hallerde uzun zaman sınırları değişmemiş idari bölümlerin de coğrafi karakterleriyle de birbirinden az çok ayrıldıkları gözlenir. Ayrıca idari ve siyasi sınırlara göre yapılan bir bölgelendirmenin istatistik malzeme bakımından büyük bir kolaylık sağladığı bir gerçektir (ERİNÇ-1958).

Coğrafi bölgeler ile idarî ve hizmet bölgeleri arasında bir uyumun bulunması yapılan hizmetlerin sıhhati açısından önemlidir. Devlet kuruluşlarının idarî ve hizmet bölgeleri belirlenirken coğrafi bölgelere uyması gerektiği gibi, coğrafi bölgeleri belirlerken de hizmet açıdan kullanılabilirlik gözetilmelidir. Halbuki 1941'de belirlenmiş olan coğrafi bölgeler devlet kuruluşlarının bölge teşkilatı kurabilmeleri için uygun değildir. Herhangi bir devlet kuruluşu Doğu Anadolu Bölge müdürlüğü oluşturmak istese, bu bölge müdürlüğünün merkezini nereye kurabilir? Erzurum'a kursa Elazığ, Malatya ya da Van ve Hakkari gibi illerin hizmetleri Erzurum'dan nasıl sevk ve idare edilebilir? Nitekim, Köy Hizmetleri, DSİ, Karayolları, Orman gibi yatırımcı kamu kuruluşların Doğu Anadolu'da birden fazla bölge teşkilatı bulunmaktadır (Şekil: 13). Fakat Erzurum, Van ve Elazığ (ya da Malatya) merkez olmak üzere oluşturulacak üç bölge teşkilatı hizmetlerin sıhhatli bir şekilde yürütülebilmesi için yeterli olabilir. O halde birbiri ile uyum göstermeyen bir birlik oluşturmayan geniş bir alanı bir bölge olarak belirlediğimizde kullanışlı olmaktan uzak kalmaktadır. Bu durum diğer bölgelerimiz için de geçerlidir.

Bütün bunlara rağmen idari sınırları bölge ayrımında tam bir kriter olarak kullanmak mümkün değildir. Nitekim coğrafi karakter değişmesine rağmen ulaşım bağlantısının uygun olması nedeniyle Ağrı, hemen tüm devlet kuruluşlarında Erzurum bölge müdürlüğüne bağlıdır. Yine aynı şekilde Erzurum'un Karasu-Aras dağları güneyinde kalan ve kuzeydeki alanlardan farklı karakter gösteren Tekman, Hınıs, Karayazı gibi ilçeleri idari bağlılıkları dikkate alındığından dolayı Erzurum bölge teşkilatlarına bağlı bulunmaktadırlar. Fakat tersi durumlar da söz konusudur. Mesela Erzincan, merkezi Erzurum olan DSi 8. bölge müdürlüğüne bağlı olmasına rağmen Erzincan'a bağlı Kemaliye ilçesi merkezi Elazığ olan 9. bölge müdürlüğüne bağlanmıştır. Bu durum idari sınırlar belirlenirken coğrafi özelliklerin gözetilme gereğini göstermektedir.

Kısaca birbiri ile uyumsuz, birçok farklılıklar gösteren geniş bir Doğu Anadolu Bölgesi yerine, kendi içinde bir bütünlük gösteren üç farklı bölge idarî ve hizmet bölgelerinin coğrafi ortama uygun olmasına da zemin hazırlayacaktır.

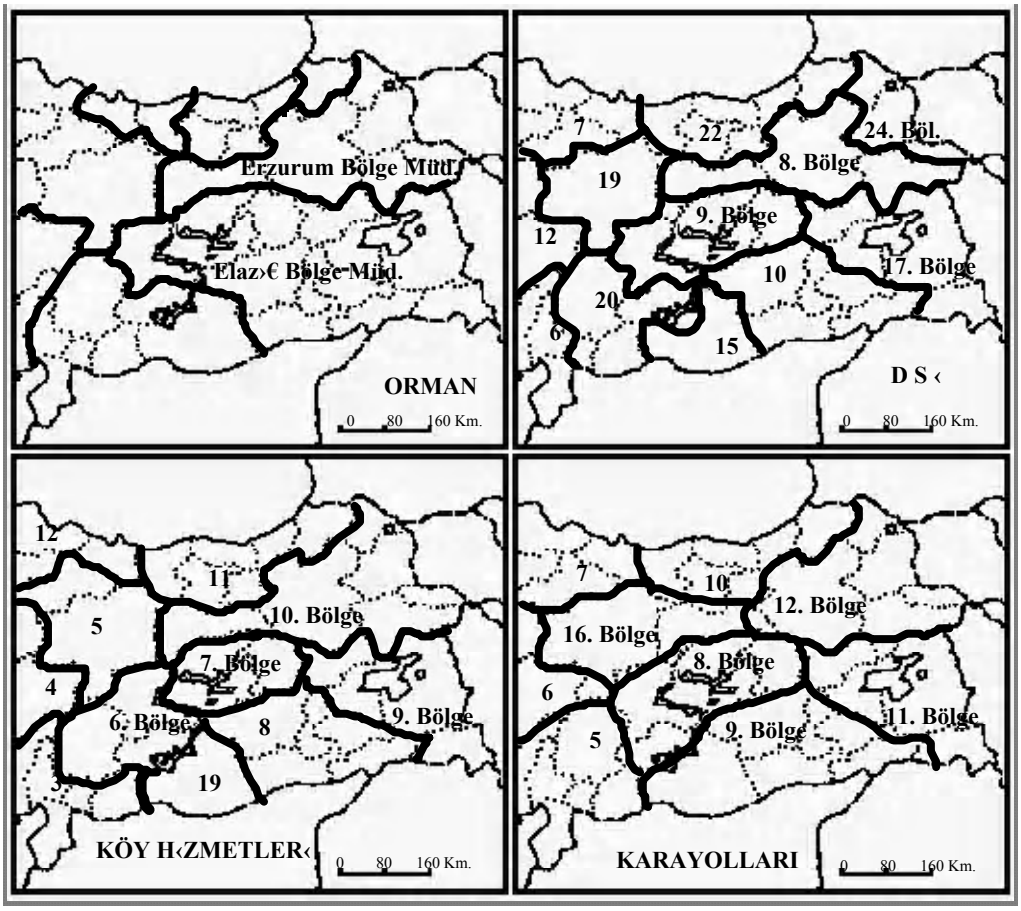

Şekil 13: Bazı Devlet Kuruluşlarının Bölge Teşkilatları

SONUÇ

Bölge ayrımında kullanılan çeşitli kriterlere göre değerlendirmeye çalıştığımız Doğu Anadolu Bölgesinin hiç bir kriter bakımından birlik göstermediği anlaşılmaktadır. Bugüne kadar bölge hakkında yapılan değerlendirmelerde de bölgenin ortak özelliği olarak yükseltisinin fazlalığı gösterilmiştir. Sadece yükselti dikkate alınarak büyük bir alanın bir bölge olarak belirlenmesi pek akılcı görülmemektedir.

Bütün bu değerlendirmeler dikkate alındığında Doğu Anadolu'nun en az üç farklı bölge karakteri gösterdiği anlaşılmaktadır. Aslında bu farklı bölge karakterleri bölüm ayrımı ile gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak bölüm ya da alt bölge ortak özellikteki alanların kısmi farklılıkları belirtmek için belirlenir. Doğu Anadolu'da ise bölümlerin karakterleri birbirinden oldukça farklıdır.

Bu nedenle, Doğu Anadolu'nun sınırlarında bazı düzenlemeler yaparak, üç farklı

bölge belirlemek mümkün olduğu kanaatindeyiz. Böylece daha önce ERİNÇ ve GÜRSOY tarafından da ifade edildiği gibi, Erzurum-Kars Bölümünü kuzeye doğru genişleterek, yani Yukarı Çoruh havzasını bölgeye dahil ederek burada ismine **Kuzeydoğu Anadolu** diyebileceğimiz bir bölge belirlemek mümkündür. Böylece yaklaşık 40.000 km^2 büyüklüğünde ve en karakteristik tarafı yazları yağışlı karasal iklim olan, bu iklimin etkisi ile sarıçam, huş gibi soğuk bölge ağaçları ve savan tipi otlardan oluşan bir bitki örtüsü ve bilhassa büyükbaş yetiştiriciliğinin ön plana çıktığı bir ekonomik faaliyet tipi bölgenin başlıca özelliklerini oluşturur. Ancak bu özelliklerin hiç birine uymayan Fakat bölge içinde göstermek zorunda kaldığımız, Kağızman-Iğdır oluğunu ayrı bir bölge gibi de düşünebiliriz.

Karasu-Aras dağlarının güneyinde de iki ayrı bölge ortaya çıkmaktadır. Batıda kabaca Yukarı Fırat Bölümü'ne karşılık gelen ve aynı ismi kullanabileceğimiz bölgenin sınırları, güneyde Güneydoğu Torosların yüksek kesimlerine çekilerek biraz daraltılarak, kuzeybatıda ise aslında I.Coğrafya Kongresinde belirlenen sınırları içerisinde olduğu halde sonradan her nedense ayrı tutulan Uzunyayla'yı içine katarak, yani Hınzır ve Tecer dağları üzerinden geçen bir sınır şeklinde belirlenebilir. Böylece yaklaşık 70.000 km^2'lik bir alana karşılık gelen **Yukarı Fırat Bölgesi**'nin coğrafi karakterini de, Akdeniz yağış rejiminin bozulmuş ya da gecikmiş bir tipi ve şiddetli yaz kuraklığı ile karakterize olan bir iklim ve bu iklime bağlı olarak gelişen meşe ve ardıçlardan oluşan kuru ormanlar ve bunların tahribi ile oluşmuş antropojen stepler şeklindeki bitki örtüsü ile bir çok bahçe bitkilerinin de yetiştirildiği tarım faaliyetleri olarak belirleyebiliriz.

Doğu Anadolu'nun doğu ve güneydoğusunda, I.Türk Coğrafya Kongresinde Yukarı Murat-Van ve Hakkari bölümleri olarak belirlenen alanları kapsayan, fakat ERİNÇ'in de işaret ettiği gibi Bitlis çevresini de içine alan bir bölge ortaya çıkmaktadır. **Asıl Doğu Anadolu** ya da kısaca Doğu Anadolu diyebileceğimiz ve yaklaşık 65.000 km^2 kadar bir alanı kapsayan bölgenin coğrafi karakterini ise, şiddetli karasal iklim ve buna bağlı olarak oluşmuş, hayvancılık+tarım şeklindeki ekonomik faaliyet tipi oluşturmaktadır.

Yukarıda kısaca tanımlamaya çalıştığımız bu üç bölge idari ve hizmet açısından da kullanışlı kendi içinde nispeten tutarlı bölgeler olarak görülmektedir. Yapılacak bazı idari düzenlemelerle bu bölgelere uygun idari bir bölümleme de gerçekleştirmek kolay gözükmektedir. Bu amaçla mevcut Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan ve yukarıda kabaca sınırları ve özellikleri belirtilen, ayrı ayırı bölgeler olarak ele alınması gerektiğine inandığımız, Yukarı Fırat, Kuzeydoğu Anadolu ve Asıl Doğu Anadolu Bölgelerini, bunların bölümlerini ve diğer bütün yöresel farklılıkları ortaya koyan ve bu yörelerde coğrafi ortama uygun yatırımların neler olabileceğine işaret edeceğimiz kapsamlı bir çalışmayı sürdürmekteyiz. Bu çalışmamızın sonuçlarını yayınladığımızda bu bölge ayrımının ne kadar isabetli olduğu daha iyi görülecektir.

B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A

AKKAN,E., 1971, *Hakkari Bölgesinin Fiziki Coğrafya Şartları*, **Ank.Üniv.Haftası**, sf. 78-87.

AKKAN,E., 1972, *Elazığ ve Keban Barajı Çevrelerinde Coğrafya Araştırmaları*, **A.Ü.DTCF Coğr.Arşt.Derg.**, sayı:5-6, sf.175-214, Ankara

AKKAN,E., 1974, *Doğu Karadeniz Bölgesinin Coğrafi Özellikleri*, **Ank.Üniv.Haftası**, sf.45-53,

ARDEL,A., 1945, *Van Gölü Bölgesinin Coğrafyası*, **V.Üniv.Haftası-Van,** sf.91-112, İstanbul

ARDEL,A., 1961 *Güneydoğu Anadoluda Coğrafi Müşahedeler* **TCD**. sayı:21, s.140-148. İstanbul.

BANSE E., 1919, **Die Türkei; eine moderne Geographie**, Georg Westermann Verlag, 3. verlag, Braunschweig.

BİLGİN,T., 1967, **Samanlı Dağları,** İ.Ü.Coğr.Enst.Yay. No:50, İstanbul.

BİNBAŞI HÜSEYİN, 1887, **Memalik-i Osmaniye'nin Ziraat Coğrafyası**, Mihran Matbaası, Dersaadet (İstanbul)-1303., sf.9-20

BOBEK,H., 1938, *Forschungen im zentralkurdischen Hochgebirge zwischen Van und Urmia-See (Südostanatolien und Westazerbaican)*, **Peterm.Geogr.Mitt.**, sayı:84, sf.152-162, 215-228,

DARKOT,B., 1943, *Tunceli Üzerine Coğrafi Görüşler*, **III.Üniv. Haftası-Elazığ**, İ.Ü.yay.No:1965, sf.114-128, İstanbul

DARKOT,B., 1943, *Türkiye'nin Bölgeleri Arasında Yukarı Fırat Bölgesi*, **III.Üniv. Haftası-Elazığ,** İ.Ü.yay.No:1965, sf.255-268, İstanbul.

DARKOT,B., 1955, *Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Hakkında* **TCD**. sayı:13-14, s.141-149. İst.

DARKOT,B., 1961, *Türkiye'nin "İdari Coğrafyası" Üzerinde Düşünceler,* **İ.Ü.Coğr. Enst. Derg.**, sayı:12, sf.35-46, İstanbul

DARKOT,B., 1966, *Türkiye'de Coğrafi Bölgelerin Teşkilinde Kriterlerin Araştırılması*, **İTÜ Şehircilik Konferansları(1963-64),** sf.31-47,

DARKOT,B., 1973, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi**, Teksir Ders Notu, İstanbul.

DARKOT,B., 1973, **Türkiye Coğrafyası,** Kanaat yay., İstanbul.

DARKOT,B., 1974, *Doğu Anadolunun Coğrafi Özellikleri*, **Ata.Ü.Ed.Fak. Arşt. Derg.** s.5, sf.111-118, Erzurum.

DURAN,F.S., 1938, **Türkiye Coğrafyası,** İstanbul.

ERİNÇ, S.-TUNÇDİLEK, N., 1952, *The Agricultural Regions of Turkey,* **The Geographical Review,** sayı: 42/2, sayfa: 82-90.

ERİNÇ,S., 1945, *Kuzey Anadolu Kenar Dağlarının Ordu Giresun Kesiminde Landşaft Kesitleri,* **Türk Coğrafya Derg.**, sayı:7-8, sf.119-140, İstanbul

ERİNÇ,S., 1953, **Doğu Anadolu Coğrafyası.** İ.Ü.Coğr.Enst.Yay. No:15, İstanbul.

ERİNÇ,S., 1958, *Bölge Sınırlandırmanın Esasları*, **İkinci İskan ve Şehircilik Haftası,** sf.69-94, Ankara.

ERİNÇ,S., 1959, *Bölge Planı Nasıl Yapılır*, **İ.Ü.Coğr. Enst. Derg**, sayı:10, sf.36-51, İst.

ERİNÇ,S., 1963, *Tatbiki Coğrafya ve Planlama,* **İTÜ Şehircilik Konferansları** (1962-63), sf.1-37, İstanbul.

ERİNÇ,S., 1980, *Kültürel Çevrebilim Açısından Güneydoğu Anadolu* **Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırması-I**, sf.65-72, İstanbul.

EROL,O., 1983, **Die naturräumliche Gliederung der Türkei,** Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden.

EROL,O., 1993, *Türkiye'nin Doğal Yöre ve Çevreleri,* **Ege Coğr. Derg**. sayı:7, sf.13-41, İzmir.

FEDDEN,R., 1965, *Turkey's remotest province (Hakkâri)*, **Geographical magazine**, sayı:38/8, sf.608-617,

FREY U., 1937, **Türkei und Zypern.**-In: Handbuch der Geographischen Wissenschaft.Vorder-und Südasien, Potsdam.

FRÖDIN,J., 1948, *La Turquie orientale; étude de géographie régionale,* **Bull.Ass.Géogr.franç.**, sayı:190-191, sf.2-12,

GELLERT,J.F., 1952, *Die physisch-geographischen Regionen der Türkei,* **Zeitschr.f.d.Erdkunde-Unterichť,** sayı:4/3, sf.65-71,

GÜRSOY,C.R., 1957, *Türkiye'nin Coğrafî Taksimatında Yapılması İcabeden Bazı Tashihler*, **A.Ü.DTCF Derg**. c.XV, s.1-3, sf.219-239, Ankara.

HÜTTEROTH W.-D., 1982, **Türkei,** Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.

İZBIRAK,R., 1945, *Uzunyayla'da Coğrafya Araştırmaları,* **A.Ü.DTCF Derg**., sayı:III/3, sf.271-288, Ankara

İZBIRAK,R., 1955, *Yöre Mefhumu ve Yöre Bilgisi,* **Harita Derg**., sayı:21, sf.1-26,

KAHANE,A., 1965, *Raumplanung in der Türkei,* **Raumforschung und Raumplanung;** sayı:23, sf.73-82

KALELİOĞLU,E.1972 *Gaziantep Yöresinin Fiziki Coğrafyası* **AÜ.DTCF CAD**. sayı:3-4, sf.139-200, Ankara.

KALELİOĞLU,E.1989, *Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Tarımsal Yapısı* **AKDTYK Coğr. Arştl**. sayı:1, sf.159-167, Ankara.

KURTER A., 1979, **Türkiye'nin Morfoklimatik Bölgeleri**, İ.Ü.Coğr.Enst.Yay. No:106, İstanbul

LOUIS,H., 1941, *Türkiye Coğrafyasının Bazı Esasları,* **Birinci Coğrafya Kongresi** (Kitabı) sf. 171-228, Ankara-1941

LOUIS,H., 1943, *İç Anadolu ve Coğrafi Hudutları,* **Türk Coğrafya Derg.**, sayı:1, sf.51-70, Ank.

LOUIS,H., 1985, **Landeskunde der Türkei,** Geographische Zeitschrift. Beihefte; Steiner Verlag; Wiesbaden-, STUTTGART.

MUTLUER,M., 1989, *Bölge Planlaması Açısından Coğrafi Sınırlar Konusunda Yeni Yaklaşımlar ve Sorunlar,* **2.Ulusal Bölge Planlaması Kongresi,** İTÜ-İST., sf.135-140

SANIR,F., 1948, **Sultandağları'ndan Sakarya'ya,** Ulus Basımevi, Ankara.

SARAÇOĞLU,H. 1956, **Türkiye Coğrafyası Üzerine Etüdler-I, Doğu Anadolu.** Maarif Basımevi, İstanbul.

SELEN,H.S., 1937, **İktisadî Türkiye,** İstanbul.

SELEN,H.S., 1941, *Türkiye'nin Coğrafî Bölgelere Taksimine Dair Bir Muhtıra,* **Birinci Coğrafya Kongresi** (Kitabı) sf. 251-255, Ankara

SÖZER,A.N., 1984, *Güneydoğu Anadolu'nun Doğal Çevre Şartlarına Coğrafi Bir Bakış* **Ege Coğr. Derg**. sayı:2, sf.8-30, İzmir.

SÖZER,A.N., 1995, *Herbert LOUIS'nin "Landeskunde der Türkei" adlı Yapıtı Üzerine Düşünceler ve Notlar,* **Ege Coğr. Derg**. sayı:7, sf.1-12, İzmir.

STEWIG R., 1967, **Coğrafi Tabiata Uygun Sahalar Yönünden Batı Anadolunun Taksimatı,** İSTANBUL.

TARKAN,M.T., 1971, *Yukarı Kelkit ve Çoruh Havzası(Doğal ve Beşeri Coğrafya Etüdü)*, **Ata.Ü.Ed.Fak. Arşt. Derg**., sayı:2, sf.113-170,

TARKAN,M.T., 1972, *Ana Çizgileriyle Doğu Anadolu Bölgesi* **Ata.Ü.Ed.Fak. Arşt. Derg**. sayı:4, sf.7-22, Erzurum.

TARKAN,M.T., 1973, **Orta ve Aşağı Çoruh Havzası,** Ata.Üni.Edb.Fak.Yay. No:37, Erzurum.

TEASCHNER,F., 1958, *Landesplanung in Anatolien und Rumelien,* **Raumforschung Landesplanung Hannover;** sayı:10, sf.73-81

TRİCART,J.(Çev.TÜMERTEKİN,E.), 1975, *Bölge Düzenleme ve Gelişme Problemlerinin İncelenmesinde Coğrafyacının Yeri,* **Sosyal Antro. ve Etno. Derg.**, sayı:2, sf.79-94,

TUNCEL,M.1960, *Türkiye'nin Coğrafi Bölgelerinin zirai karakterleri* **İ.Ü.Coğr. Enst. Derg.** sayı:11 sf.76-101, İstanbul.

TUNÇDİLEK N., 1987, **Doğal Bölgeler - Geoekoloji'nin İlkeleri**, İ.Ü.Dnz.Bil.ve Coğr.Enst.Yay. No:5, İstanbul.

TÜMERTEKİN,E., 1961, *Bölge Planlamasında Coğrafyacının Rolü,* **İ.Ü.Coğr. Enst. Derg**, sayı:11,

sf.51-55,

TÜMERTEKİN,E., 1994, **Beşeri Coğrafya Giriş**, İ.Ü. Edb.Fak.yay. No:2464, İstanbul.

TÜMERTEKİN,E., 1994, **Ekonomik Coğrafya**, İ.Ü. Edb.Fak.yay. No:2926, İstanbul.

YALÇINLAR,İ., 1953, *Türkiyenin Diyagonal Bölgeleri Hakkında İlk Notlar,* **İ.Ü.Coğr. Enst. Derg**, sayı:3-4, sf.160-172,

YİĞİT,A., HAYLİ,S., KARAKAŞ,E., 1995, *Doğu Anadolu Bölgesindeki İl ve İlçe Merkezlerinin Fonksiyonel Özellikleri*, **F.Ü. Sos.Bil.Derg**. c.7,sayı:1-2, sf.345-363.

YÜCEL,T., 1990, *Bir Coğrafyacı Gözüyle Elbistan-Palu Oluğu,* **Fırat Üniv. Coğrafya Semp.**, sf.299-305,

YÜCEL,T.1987, **Türkiye Coğrafyası.** Türk Kültürünü Arşt. Enst. yay: 68, seri: VII, sayı: A.5, Ankara.

*Türkiye'nin Bölgeleri Hakkında***,**Türkiye Coğrafyası Komisyonu Tarafından Kongreye Verilen Rapor, **Birinci Coğrafya Kongresi** (Kitabı) sf. 80-90, Ankara-1941

Herbert LOUIS'nin, *Türkiye Coğrafyasının Bazı Esasları,* isimli Eseri Hakkında Rapor, **Birinci Coğrafya Kongresi** (Kitabı) sf. 229-250, Ankara-1941